

כיתה
ד

משימת ידע לשוני

מחווה, ניתוח השאלות והשתמעויות להוראה
חינוך חרדי

תוכן עניינים

מבוא	עמוד 3
המלצות להעברת המשימה	עמוד 4
מחווין	עמודים 5-9
ניתוח השאלות	עמודים 10-26
השתמעויות להוראה	עמודים 27-32

משימת הידע הלשוני היא משימת הערכה פנימית הנלווית למבחן "תנופה", והשאלות בה עוסקות בבחינת הרכיבים הלשוניים בזיקה לטקסטים שהופיעו במבחן.

הידע הלשוני חיוני להתפתחות השפה והאוריינות: הוא מסייע בפענוח הקריאה ובהשגת שטף קריאה; הוא תורם להבנת הנקרא של טקסטים; הוא מקדם את יכולות ההבעה בעל־פה והכתיבה של טקסטים במגוון סוגות; הוא מחזק את המודעות לשפה תקינה ועוד.

הידע הלשוני כולל רכיבי ידע שונים הכרוכים זה בזה. במשימה זו מושם דגש על ידע לשוני בארבעה ממדים:¹

- **ידע מילוני (אוצר מילים):** שאלות העוסקות בהכרת המשמעות של המילה, שימוש נכון בהקשר, זיהוי קשרי משמעות בין מילים ועוד;
- **ידע מורפולוגי (מבנה המילה):** שאלות העוסקות בהכרת רכיבים דקדוקיים הבונים את המילה, כמו שורש, תבנית, צורני גזירה, צורני נטייה ועוד;
- **ידע תחבירי:** שאלות העוסקות בזיהוי תפקידן של המילים במשפט, זיהוי קשרים בין מילים, בין משפטים ובין פסקות, שימוש במילות קישור, שימוש בסימני פיסוק ועוד;
- **ידע אורתוגרפי (כתיב ופענוח):** שאלות העוסקות בהכרת הכתיב התקני של המילה, בקריאה נכונה לפי סימני הניקוד, בפענוח מילים הומוגרפיות ועוד.

שימו לב כי ההפרדה בין הממדים אינה מוחלטת. כך, לדוגמה, שאלות העוסקות בידע מורפולוגי (מבנה המילה) יכולות לעסוק גם בידע מילוני (אוצר מילים); שאלות העוסקות בפענוח מילים הומוגרפיות (ידע אורתוגרפי) יכולות לעסוק גם בהקשר התחבירי וכדומה. השאלות סווגו לפי הממד הלשוני הבולט ביותר בכל שאלה (ראו [במחונן](#)), ופירוט נרחב יותר תוכלו למצוא ב**ניתוח השאלות**.

המשימה מאפשרת לכם, המורים, לזהות תחומי חוזק ונושאים הדורשים התערבות הן ברמה הכיתתית הן ברמה הפרטנית. עם זאת שימו לב שהמשימה אינה כוללת את כל רכיבי הידע הלשוני לפי תוכנית הלימודים, וחלק מהנושאים בה נבדקים באופן חלקי. לכן מומלץ לשלב את ממצאיה עם כלי הערכה נוספים לאורך תהליך ההוראה והלמידה.

¹ ראו הרחבה במפרט המבחן בשפת־אם עברית לכיתה ד, המפורסם באתר ראמ"ה.

המלצות להעברת המשימה

מתי מעבירים את המשימה? כמה ימים אחרי המבחן החיצוני בעברית.²

מה משך המשימה? שיעור אחד.

כיצד מעבירים את המשימה?

התלמידים יבצעו את המשימה בכיתה. חוברות הטקסטים של המבחן החיצוני יעמדו לרשות בית הספר, ומומלץ לקרוא יחד עם התלמידים את הטקסט "התרופה ששינתה את העולם" לפני שהם ניגשים למשימה. עם זאת, הטקסט אינו נדרש כדי לענות על השאלות. אתם תהיו בכיתה בזמן שהתלמידים מבצעים את המשימה, ותוכלו להנגיש אותה ולעזור למי שזקוק לתיווך נוסף.

**ביצוע המשימה
בכיתה**

את תשובות התלמידים מעריכים באמצעות מחוון, ובו פירוט התשובות הנכונות לשאלות. בפרק [ניתוח השאלות](#) תוכלו למצוא, בין היתר, פירוט של תשובות שגויות של תלמידים.

**הערכה
באמצעות המחוון**

מומלץ לתעד את הערכת המורה לפי המחוון וכן לסכם את התוצאות של כל תלמיד במשימה, למשל, באילו ממדים הוא ענה נכון על רוב השאלות, ובאילו ממדים הוא זקוק למעקב נוסף. ניתוח הממצאים יאפשר לכם לגבש תובנות פדגוגיות לקידום הלמידה ולקבל החלטות מושכלות לשם בניית תוכניות התערבות פרטניות ותוכניות עבודה כיתתיות להמשך שנת הלימודים. לשם בניית תוכניות העבודה היעזרו בפרק [ניתוח השאלות](#), המספק תמונה רחבה בנוגע לידע הלשוני הנדרש כדי לענות נכונה על כל שאלה ושאלה, ובפרק [השתמעויות להוראה](#).

**תיעוד התוצאות
ובניית תוכנית
עבודה**

² אפשר להעביר את משימת הידע הלשוני גם ללא תלות במועד העברת המבחן החיצוני.

מחווין

במחווין שלפניכם מופיע פירוט התשובות האפשריות לכל שאלה, לפי חלוקה לסעיפים. המחווין כולל גם דוגמאות מקוריות של תשובות תלמידים; הדוגמאות מובאות בלשונם של התלמידים וכתובות בגופן **כתב יד**. [ניתוח השאלות](#) והרחבה בנוגע לידע הלשוני הנדרש לכל אחת מהן מופיעים בהמשך מסמך זה.

להלן מיפוי השאלות במשימה לפי ממדי הידע הלשוני:

מספרי השאלות	ממד הידע הלשוני
1 (שני סעיפים)	ידע מילוני (אוצר מילים)
5 (שני סעיפים)	
6 (שלושה סעיפים)	
9 (סעיף אחד)	ידע מורפולוגי (מבנה המילה)
10 (ארבעה סעיפים)	
4 (חמישה סעיפים)	ידע תחבירי
7 (ארבעה סעיפים)	
8 (ארבעה סעיפים)	
2 (חמישה סעיפים)	ידע אורתוגרפי (כתיב ופענוח)
3 (ארבעה סעיפים)	

שאלה 1

ממד הידע הלשוני: ידע מילוני (אוצר מילים)

סעיף א

✓ תשובה (4): כדי להדגיש שצריך להשתמש במכשירים בזהירות

✗ כל תשובה אחרת

סעיף ב

הערה: בסעיף זה תשובות נכונות שנכתבו בשגיאות כתיב ייחשבו נכונות.

✓ כל אחד משני שמות התואר נוטה בזכר-רבים, מתאים לתאר את המילה "מכשירים", אינו סותר את המידע במודעה ואינו חוזר על הנתון בשאלה ("יקרים", "שבירים"), לדוגמה:

● **צדינים**

● **חדשים**

● **מחוללים** (משוכללים)

✗ כל תשובה אחרת, לדוגמה:

● **מלכוכית** (התשובה אינה שם תואר).

● **חלקים** (התשובה סותרת מידע הנתון במודעה).

ראו דוגמאות נוספות לשגיאות בפרק [ניתוח השאלות](#).

שאלה 2

ממד הידע הלשוני: ידע אורתוגרפי (כתיב ופענוח)

סעיף א

✓ (2) מקסר

✗ כל תשובה אחרת

סעיף 1ב	סעיף 2ב	סעיף 3ב	סעיף 4ב
✓ (1) מקסר	✓ (3) מקסר	✓ (1) מקסר	✓ (2) מקסר
✗ כל תשובה אחרת	✗ כל תשובה אחרת	✗ כל תשובה אחרת	✗ כל תשובה אחרת

שאלה 3

ממד הידע הלשוני: ידע אורתוגרפי (כתיב ופענוח)

סעיף א	סעיף ב	סעיף ג	סעיף ד
✓ קראָה	✓ אל	✓ לו	✓ אָבד
✗ כל תשובה אחרת	✗ כל תשובה אחרת	✗ כל תשובה אחרת	✗ כל תשובה אחרת

שאלה 4

ממד הידע הלשוני: ידע תחבירי

סעיף א	סעיף ב	סעיף ג	סעיף ד
✓ . (נקודה)	✓ ? (סימן שאלה)	✓ ! (סימן קריאה)	✓ . (נקודה)
✗ כל תשובה אחרת	✗ כל תשובה אחרת	✗ כל תשובה אחרת	✗ כל תשובה אחרת
סעיף ד	סעיף ד	סעיף ה	סעיף ה
✓ : (נקודתיים)	✓ ? (סימן שאלה)	✓ : (נקודתיים)	✓ . (נקודה)
✗ כל תשובה אחרת	✗ כל תשובה אחרת	✗ כל תשובה אחרת	✗ כל תשובה אחרת

שאלה 5

ממד הידע הלשוני: ידע מילוני (אוצר מילים)

הערה: בשאלה זו תשובות נכונות שנכתבו בשגיאות כתיב ייחשבו נכונות.

סעיף א	סעיף ב
✓ להתבונן	✓ באמצעות
✗ כל תשובה אחרת, לרבות מילים נרדפות שאינן מהקטע.	✗ כל תשובה אחרת, לרבות מילים נרדפות שאינן מהקטע.

שאלה 6

ממד הידע הלשוני: ידע מילוני (אוצר מילים)

סעיף א	סעיף ב	סעיף ג
☒ תשובה (1): עוֹזְרִים ☒ כל תשובה אחרת	☒ תשובה (2): פּוֹגְעִים ☒ כל תשובה אחרת	☒ תשובה (2): המילים מנוגדות במשמעותן ☒ כל תשובה אחרת

שאלה 7

ממד הידע הלשוני: ידע תחבירי

הערה: בשאלה זו תשובות נכונות שנכתבו בשגיאות כתיב ייחשבו נכונות.

סעיף א
☒ התשובה עוסקת באלכסנדר פלמינג, לדוגמה: פִּלְמִינְג • אֶלֶכְסַנְדֵּר • אֶל פִּלְמִינְג
☒ כל תשובה אחרת, לדוגמה: הַמַּעֲבָדָה
סעיף ב
☒ התשובה עוסקת במעבדה, לדוגמה: הַמַּעֲבָדָה • אֶל אֶלֶכְסַנְדֵּר פִּלְמִינְג • אֶל הַמַּעֲבָדָה
☒ כל תשובה אחרת, לדוגמה: הַמַּעֲבָדָה
סעיף ג
☒ התשובה עוסקת בצלוחיות המעבדה עם החיידקים או בצלוחיות המעבדה שפלמינג שכח או בצלוחיות המעבדה שנשארו על השולחן, לדוגמה: עִם הַחִידָקִים • שֶׁפִּלְמִינְג שָׁחַח (שכח) הַצִּלּוּחִיּוֹת שֶׁהֵשִׁיר (שהשאיר) פִּלְמִינְג • הַצִּלּוּחִיּוֹת שֶׁהָיוּ עַל הַשּׁוֹלְחָן • אֶל פִּלְמִינְג
☒ כל תשובה אחרת, לדוגמה: מַעֲבָדָה עִם חִידָקִים • עֹבֵה
סעיף ד
☒ התשובה עוסקת בגילוי הפניצילין או בגילוי חומר שהורג חיידקים, לדוגמה: פִּנִּיצִילִין • חֹמֶר שֶׁהוֹרֵג חִידָקִים
☒ הערה: יתקבלו גם תשובות העוסקות בתגלית שגילה פלמינג, לדוגמה: הַתִּגְלִית שֶׁפִּלְמִינְג גִּילָה
☒ כל תשובה אחרת, לדוגמה: הַמַּצָּאת הַאֲנְטִיבִּיוֹטִיקָה

שאלה 8

ממד הידע הלשוני: ידע תחבירי

סעיף א	סעיף ב	סעיף ג	סעיף ד
כדי ☒	למרות ☒	לכן ☒	אבל ☒
כל תשובה אחרת ☐	כל תשובה אחרת ☐	כל תשובה אחרת ☐	כל תשובה אחרת ☐

שאלה 9

ממד הידע הלשוני: ידע מורפולוגי (מבנה המילה)

☒ בקטע מוקפות ארבע המילים האלה: **הסקרנות, מסקרנים, לסקרן, מסתקרן**

☐ כל תשובה אחרת

שאלה 10

ממד הידע הלשוני: ידע מורפולוגי (מבנה המילה)

הערה: בשאלה זו תשובות נכונות שנכתבו **בשגיאות כתיב** ייחשבו **שגויות**.

סעיף א	סעיף ב	סעיף ג	סעיף ד
טיפול ☒	מחלה / חולי ☒	בדיקה ☒	ניסיונות ☒
כל תשובה אחרת ☐	כל תשובה אחרת ☐	כל תשובה אחרת ☐	כל תשובה אחרת ☐

הערה: תתקבל גם התשובה "ניסויים".

ניתוח השאלות

ידע מילוני (אוצר מילים)

שאלות בממד זה עוסקות בהכרת המשמעות של המילה, בשימוש נכון בהקשר, בזיהוי קשרי משמעות בין מילים ועוד. השאלות העוסקות בידע מילוני במשימה זו הן **שאלות 1, 5 ו-6**, והניתוח שלהן מוצג לפניכם.

לשם בניית תוכנית התערבות העוסקת בממד הידע המילוני (אוצר מילים) מומלץ לקרוא גם את [ההשתמעויות להוראה](#).

1

לפניכם משפט מתוך המודעה, ובו שני שמות תואר מודגשים:

המכשירים יקרים ושבירים.

א. לשם מה ציינו כותבי המודעה את שמות התואר **יקרים** ו**שבירים**?

- ☐ 1 כדי להסביר איך המכשירים פועלים
- ☐ 2 כדי לפרט אילו מכשירים נמצאים בחדר החדש
- ☐ 3 כדי לספר איך המכשירים נראים
- ☒ 4 כדי להדגיש שצריך להשתמש במכשירים בזהירות

מטרת השאלה: לזהות את תרומתם של שמות התואר למטרה התקשורתית

הידע הלשוני הנדרש:

כדי לענות על השאלה נדרש להבין את המטרה שלשמה נוספו שמות התואר למשפט שבמודעה. שמות התואר "יקרים" ו"שבירים" מוסיפים מידע על המכשירים, ומטרת ההוספה היא להדגיש שצריך להשתמש בהם בזהירות. הבנת המשמעות הגלומה בשמות התואר הללו מאפשרת לתלמידים להעריך את התרומה שלהם לטקסט.

ב. באילו עוד שמות תואר אפשר לתאר את המכשירים שפחדר המדעים?

כתבו שני שמות תואר מתאימים.

המכשירים יקרים, שבירים, _____, _____.

מטרת השאלה: להפיק שמות תואר המתאימים למשפט מבחינת ההתאם הדקדוקי והמשמעות

הידע הלשוני הנדרש:

כדי לענות על השאלה נדרש לדעת מהם שמות תואר ולהפיק שמות תואר המתאימים למשפט מבחינת ההתאם הדקדוקי והמשמעות. במקרה זה שמות התואר מתארים את המילה "מכשירים", שנטייתה זכר-רבים. התלמידים מתבקשים לכתוב שמות תואר בנטיית זכר-רבים היכולים לתאר את המילה "מכשירים". נדרש ששמות התואר לא יסתרו את המידע שבמודעה ויהיו שונים משמות התואר הנתונים בשאלה.

דוגמאות לשגיאות:

סוג השגיאה	דוגמה
מילה שאינה שם תואר	להינחה, שימו לב, כלים, מזכוכית
שם תואר שאינו מתאים במין	גדולות, קטנות
שם תואר שאינו מתאים במספר	מדהים
שם תואר שאינו הולם את ההקשר	חמודים
שם תואר שחוזר על הנתון בשאלה	יקרים, שבירים
שם תואר שסותר מידע המופיע במודעה	זולים (נתון שהמכשירים יקרים) חזקים (נתון שהמכשירים שבירים)

5

בחדר המדעים יש מכשיר הנקרא מיקרוסקופ.
לפניכם קטע על המיקרוסקופ, ובו יש מילים הדומות במשמעותן.

מִיִּידָקִים הם יְצִירִים זְעִירִים שאי אפשר לראות אותם בְּעֵין, אלא רק בעזרת
מכשיר הנקרא מיקרוסקופ. באמצעות המיקרוסקופ אפשר להתבונן בְּהַגְדָּלָה
בְּעֶצְמִים קְטַנְטָנִים.

לפניכם מילים מתוך הקטע שקראתם. **העתיקו מהקטע** מילה הדומה במשמעות (מילה
נרדפת) לכל אחת מהמילים ברשימה. היעזרו בדוגמה.

זעירים – קטנטנים

דוגמה

א. לראות – להתבונן

ב. בעזרת – מאמצות

מטרת השאלה: לאתר מילים הדומות במשמעותן (מילים נרדפות) בקטע נתון

הידע הלשוני הנדרש:

כדי לענות על השאלה נדרש לאתר בקטע מילים הדומות במשמעותן למילים הנתונות. לשם כך יש
להכיר, כמובן, את משמעות המילים בשאלה ("לראות", "בעזרת") וכן את משמעות המילים המתאימות
בקטע ("להתבונן" – משלב בינוני-גבוה, "באמצעות").

העשרה על קשרי נרדפות:

מילים המביעות משמעויות קרובות הן **מילים נרדפות**, למשל פה-כאן, עץ-אילן. מילים יכולות
להיחשב נרדפות באופן מוחלט רק אם הן שוות במשמעות בכל הקשר, כך שהן יכולות להמיר זו את
זו בכל הופעותיהן. קשה למצוא תופעה של נרדפות מוחלטת. נרדפות חלקית, כלומר חפיפה חלקית
של משמעות, מתבטאת בכך שלשתי מילים או יותר יש מספר ניכר של תכונות סמנטיות משותפות,
לפיכך אפשר להמיר מילה אחת באחרת בתוך הקשרים מסוימים ולא בכל הקשר שהוא. למשל,
המילים "רוצה" ו"חפץ" הן מילים נרדפות, אך המילה "חפץ" שייכת למשלב לשון גבוה יותר, ולכן אינה
מתאימה בדיבור יום-יומי.

לפניכם משפט נוסף ובו מילים מודגשות.

יש חיידקים **מועילים**, החשובים לבריאות של כְּנִי האדם, ויש חיידקים **מזיקים** לְכִנִּי האדם, היכולים לגרום למחלות ולזיהומים.

א. מה המשמעות של המילה **מועילים**?

☒₁ עוזרים ☐₂ מזיקים ☐₃ מסוכנים ☐₄ מקולקלים

ב. מה המשמעות של המילה **מזיקים**?

☐₁ טובים ☒₂ פוגעים ☐₃ משפירים ☐₄ מעציבים

ג. מה הקשר בין המילים **מועילים** ו**מזיקים**?

☐₁ המילים דומות במשמעותן ☒₂ המילים מנוגדות במשמעותן

מטרת השאלה: לזהות את משמעותן של מילים נתונות ואת הקשר הסמנטי ביניהן

הידע הלשוני הנדרש:

כדי לענות על השאלה נדרש להכיר את משמעות המילים "מועילים" ו"מזיקים", או להסיק את משמעותן מתוך ההקשר. אפשר להסיק שלמילה "מועילים" משמעות חיובית, כי כתוב שחיידקים מועילים חשובים לבריאות האדם. בדומה לכך אפשר להסיק שלמילה "מזיקים" משמעות שלילית, כי כתוב שחיידקים מזיקים יכולים לגרום למחלות ולזיהומים. לסיום, יש לזהות את הקשר בין המילים – קשר של ניגודיות.

העשרה על קשרי ניגודיות:

קשר של **ניגודיות** (הפיכות) הוא קשר סמנטי בין מילים מנוגדות, כלומר מילים שהיחס ביניהן הוא יחס של "ראוי"; מילה אחת היא "צידו השני של המטבע" ביחס למילה השנייה, למשל טוב-רע. יש סוגים שונים של ניגודיות: **ניגודי רצף** (ניגודים יחסיים) – ניגודים שאפשר לדרג בסולם דמיוני ולצרף להם מילים כמו "מאוד", "יותר" ו"פחות", למשל קר-חם, יקר-זול; **ניגודי כיוון** – למשל למעלה-למטה, ימינה-שמאלה וגם עלה-ירד; **היפוך תפקידים** – למשל מורה-תלמיד, חתן-כלה וגם מכר-קנה; **ניגודים מוחלטים** – למשל אמת-שקר, ער-ישן.

ידע מורפולוגי (מבנה המילה)

שאלות בממד זה עוסקות בהכרת רכיבים דקדוקיים הבונים את המילה, כמו שורש, תבנית, צורני גזירה, צורני נטייה ועוד. השאלות העוסקות בידע מורפולוגי במשימה זו הן **שאלות 9 ו-10**, והניתוח שלהן מוצג לפניכם.

לשם בניית תוכנית התערבות העוסקת בממד הידע המורפולוגי (מבנה המילה) מומלץ לקרוא גם את [ההשתמעויות להוראה](#).

9

כאשר אֶלְכָסְנֶדֶר פְּלִמִּינֶג ראה עוֹבֵשׁ בְּצִלּוֹחִיּוֹת המַעֲבָדָה הוא הִסְתַּקֵּרן. בקטע שלפניכם מופיעות מילים ממשפחת המילים של המילה **הִסְתַּקֵּרן**. אחת מהן היא המילה "סקרן".

הקיפו **ארבע** מילים נוספות ממשפחת המילים של המילה **הִסְתַּקֵּרן**.

דוגמה

אהרון הוא ילד **סקרן**. בְּזִכּוֹת הִסְקֵרְנוֹתָ שְׁלוֹ הוא מתעניין ולומד דברים חדשים. הוא אוהב לקרוא עיתוני ילדים, והִקְתָּבוֹת והִסְפִּירוֹת בעיתונים **מְסַקְרָנִים** אותו במיוחד. כשאימא של אהרון רוצה **לְסַקֵּרן** אותו, היא שואלת אותו שאלות. אהרון **מְסַתְקֵרן** לגלות את התשובות, וכך הוא מַעֲשִׂיר את הידע שלו.

מטרת השאלה: לזהות מילים השייכות למשפחת מילים נתונה

הידע הלשוני הנדרש:

כדי לענות על השאלה נדרש להכיר את המונח "משפחת מילים" ולזהות מילים השייכות לאותה משפחה, כלומר מילים בעלות אותן אותיות שורש וגרעין משמעות משותף. כדאי להסב את תשומת הלב של התלמידים לכך שמילים בעלות משמעות דומה, שאינן מאותו השורש, אינן שייכות לאותה משפחת מילים. לכן מילים מהקטע הקשורות למשמעות המילה "הסתקרן" אך אינן חולקות עימה שורש, כמו "מתעניין", "לומד", "שאלות", "תשובות" ו-"ידע", אינן שייכות למשפחת המילים המבוקשת.

במשפטים שלפניכם חסרות מילים.

השלימו את החסר בכל משפט בעזרת מילה **ממשפחת המילים** של המילה **המודגשת**.

דוגמה

רופאים עוסקים במקצוע ה- רפואה.

א. הרופא **טיפל** בחולה, וה- טיפול הזה קרוי השם הצליח.

ב. יצחק היה **חולה** שלושה ימים עד שבחשדי נשמיים הוא התגבר על ה- חולף / חולף.

ג. פלמינג **בדק** את צלוחיות המעבדה עם העובש. בזכות ה- בדיקה הזו הוא גילה

חומר לא מוכר.

ד. לפני מאה שנה **ניסו** המדענים למצוא תרופה נגד חיידקים, אבל כל ה- ניסיונות

שלהם נכשלו.

הערה: תתקבל גם התשובה "ניסויים".

מטרת השאלה: להפיק שמות (שמות עצם ושמות פעולה) ממשפחת המילים של מילה נתונה

הידע הלשוני הנדרש:

כדי לענות על השאלה נדרש להכיר את המונח "משפחת מילים" וכן נדרש ידע בנוגע לדרך התצורה של מילים בעברית (ידע מורפולוגי). על התלמידים להפיק שמות (שמות עצם ושמות פעולה) ממשפחת המילים של המילה המודגשת בכל סעיף. בהפקת השמות על התלמידים לכתוב מילה מתאימה, בעלת אותו השורש של המילה המודגשת, וששייכת למשקל הקיים בשפה והמתאים במשמעות. כמו כן על התלמידים להתחשב במין (זכר או נקבה) ובמספר (יחיד או רבים) ההולמים את ההקשר במשפט.

(דוגמאות לשגיאות מופיעות בעמוד הבא.)

דוגמאות לשגיאות:

דוגמה	סוג השגיאה
[...] הוא התגבר על ה כאב . (סעיף ב) [...] אבל כל ה תרופות שלהם נכשלו. (סעיף ד)	שם שאינו ממשפחת המילים של המילה המודגשת
[...] וה טיפף הזה ברוך השם הצליח. (סעיף א) [...] בזכות ה מדקה הזו הוא גילה חומר לא מוכר. (סעיף ג)	פועל ולא שם
[...] הוא התגבר על ה חולון . (סעיף ב) [...] אבל כל ה ניסויים שלהם נכשלו. (סעיף ד)	שם במשקל שגוי
[...] וה טיפוליים הזה ברוך השם הצליח. (סעיף א) [...] בזכות ה מדיקות הזו הוא גילה חומר לא מוכר. (סעיף ג) [...] אבל כל ה ניסוי שלהם נכשלו. (סעיף ד)	שם במין או במספר לא מתאימים
[...] בזכות ה מדרכת הזו הוא גילה חומר לא מוכר. (סעיף ג) [...] אבל כל ה ניסואים שלהם נכשלו. (סעיף ד)	שגיאת כתיב

ידע תחבירי

שאלות בממד זה עוסקות בזיהוי תפקידן של המילים במשפט, בזיהוי קשרים בין מילים, בין משפטים ובין פסקות, בשימוש במילות קישור, בשימוש בסימני פיסוק ועוד. השאלות העוסקות בידע תחבירי במשימה זו הן **שאלות 4, 7 ו-8**, והניתוח שלהן מוצג לפניכם.

לשם בניית תוכנית התערבות העוסקת בממד הידע התחבירי מומלץ לקרוא גם את [ההשתמעויות להוראה](#).

4

במשפטים שלפניכם חסרים סימני הפיסוק האלה:

נקודה . סימן שאלה ? סימן קריאה ! נקודתיים :

הוסיפו את סימני הפיסוק במקומות המתאימים. היעזרו בדוגמה.

מי יכולה לבוא איתי לחדר המדעים ?

דוגמה

א. קראתי את המודעה על חדר המדעים החדש.

ב. האם שמעתן על הניסוי שערכנו ?

ג. עצרו ! יש לקרוא את הוראות הבטיחות לפני השימוש במכשיר.

ד. המורה פנתה למזכירה ושאלה : "מתי אוכל לקבל את המפתח לחדר המדעים ?"

ה. על השולחן יש שלושה כלים : צלוחית מעפדה, מכונה ומדחום .

מטרת השאלה: להכיר את תפקידיהם של סימני הפיסוק ולהשתמש בהם במקומות המתאימים

הידע הלשוני הנדרש:

כדי לענות על השאלה נדרש להכיר את התפקידים של סימני הפיסוק: **נקודה, סימן שאלה, סימן קריאה ונקודתיים** ולהשתמש בהם בהתאם לכתוב במשפט. שימוש נכון בסימני הפיסוק מעיד לא רק על שליטה בכללי הכתיבה, אלא גם על הבנה של תוכן המשפט וזיהוי סוג המשפט, למשל, הבחנה בין משפט חיווי למשפט שאלה.

בטבלה שלפניכם מפורטים סימני הפיסוק המתאימים בכל משפט והסיבה לכך.

הסבר	סימן הפיסוק	
המשפט הוא משפט חיווי.	.	א. קראתי את המודעה על חדר המדעים החדש ____
המשפט מביע שאלה, כפי שאפשר לזהות במילת השאלה "האם".	?	ב. האם שמעתן על הניסוי שערכנו ____
המשפט מביע ציווי, "עצרו".	!	ג. עצרו ____ יש לקרוא את הוראות הבטיחות לפני השימוש במכשיר.
הסימן בא לאחר פועל אמירה ולפני דיבור ישיר.	:	ד. המורה פנתה למזכירה ושאלה ____ "מתי אוכל לקבל את המפתח לחדר המדעים ____"
הציטוט מביע שאלה, כפי שאפשר לזהות במילת השאלה "מתי".	?	
הסימן בא לאחר ביטוי מכליל, "שלושה כלים", ולפני פירוט, "צלוחית מעבדה, מבחנה ומדחום".	:	ה. על השולחן יש שלושה כלים ____ צלוחית מעבדה, מבחנה ומדחום ____
המשפט הוא משפט חיווי.	.	

לפני בְּעֶרְךָ מאה שנים אף אחד לא ידע איך להתגבר על מחלות שנגרמו מחיידקים.

לפניכם קטע המספר על התגלית של אֶלְכְּסַנְדֵּר פִּלְמִינְג ובו מילים מודגשות.
קראו את הקטע וענו על השאלות שאחרי.

קיץ אחד מדען בשם אֶלְכְּסַנְדֵּר פִּלְמִינְג יצא לחופשה. המעבדה **שלו** הייתה סגורה, ואיש לא נכנס **אליה**. כשפִּלְמִינְג חזר מהחופשה, הוא גילה ששִׁכְח בטעות על השולחן כמה צִלּוּחִיּוֹת מעֶבְדָּה עם חיידקים. **בצלוחיות המעבדה האלה** נוצר עוֹבֶשׁ. פִּלְמִינְג חָקַר את העוֹבֶשׁ, וכך הוא גילה את הפְּנִיצִילִין, חומר שהורג חיידקים. **התגלית הזו** הובילה להמצאה של תרופת האַנְטִיבִּיוֹטִיקָה, ששינתה את עולם הרפואה.

א. לְמִי מתכוונים במילה **שלו**? *(fe) אֶלְכְּסַנְדֵּר פִּלְמִינְג*

ב. לְמִי מתכוונים במילה **אליה**? *(af) המעבדה*

ג. לְאִילוֹ צִלּוּחִיּוֹת מעבדה מתכוונים במילים **בצלוחיות המעבדה האלה**?

(בצלוחיות המעבדה) עַם הַחִידָקִים / (בצלוחיות המעבדה) שֶׁפִּלְמִינְג

עָכָּה / (בצלוחיות המעבדה) שֶׁנֶּאֱכָרוּ עַל הַשּׁוֹלְחָן

ד. לְאִיזוֹ תִּגְלִית מתכוונים במילים **התגלית הזו**?

(אִילּוֹן) הַפְּנִיצִילִין / (אִילּוֹן) חוֹמֶר שֶׁהוֹרֵג חִידָקִים

הערה: תתקבל גם התשובה "התגלית שגילה פלמינג".

מטרת השאלה: להבין למי או למה המאזכר רומז במשפט

הידע הלשוני הנדרש:

כדי לענות על השאלה נדרש להבין לאיזו מילה או לאילו מילים שהוזכרו קודם לכן רומז המאזכר במשפט. השאלה בודקת גם את הבנת הנקרא של התלמידים וגם את היכולת שלהם לזהות מאזכר המתאים במין ובמספר למילה או למילים שהוזכרו קודם.

סעיף א: המאזכר **שלו** מתייחס לשם "אלכסנדר פלמינג" שמוזכר במשפט הקודם למאזכר. המאזכר הוא מסוג מילת יחס נטויה, והוא מתאים במין ובמספר לשם "אלכסנדר פלמינג" (זכר, יחיד). יתקבלו גם תשובות המתייחסות לשם "אלכסנדר" בלבד או "פלמינג" בלבד.

סעיף ב: המאזכר **אליה** מתייחס למילה "המעבדה" שהוזכרה בחלק הקודם במשפט. המאזכר הוא מסוג מילת יחס נטויה, והוא מתאים במין ובמספר למילה "המעבדה" (נקבה, יחידה).

סעיף ג: המאזכר **בצלוחיות המעבדה האלה** מתייחס לצלוחיות המוזכרות במשפט הקודם למאזכר – צלוחיות המעבדה עם חיידיקים, שפלמינג שכח על השולחן. המאזכר הוא מסוג כינוי רומז (האלה). יתקבלו תשובות העוסקות בכך שהצלוחיות מכילות חיידיקים, וכן תשובות העוסקות בצלוחיות שפלמינג שכח או בצלוחיות שעל השולחן (גם בלי להזכיר שהן מכילות חיידיקים).

סעיף ד: המאזכר **התגלית הזו** מתייחס לגילוי הפניצילין, חומר שהורג חיידיקים, שהוזכר במשפט הקודם למאזכר. המאזכר הוא מסוג ביטוי מכליל (וכינוי רומז). יתקבלו תשובות המתייחסות לשם החומר "פניצילין", תשובות המתייחסות לחומר שהורג חיידיקים, וכן תשובות המתייחסות לתגלית שגילה פלמינג (בלי לציין במפורש מהי).

העשרה על מאזכרים:

המאזכרים מחליפים מילה או רומזים למילה שהוזכרה קודם לכן בטקסט. הם מאפשרים להימנע מחזרות מרובות על אותה המילה, ובכך מחזקים את הלכידות והקישוריות של הטקסט.

בטבלה שלפניכם מפורטים סוגים שונים של מאזכרים, ומובאות דוגמאות של מאזכרים מסוגים אלה:

סוג המאזכר	דוגמאות
כינוי גוף	אליהו אוהב לקרוא ספרים, לכן הוא הולך לספרייה לעיתים קרובות.
כינוי שייכות	אסתר קיבלה במתנה יומן. ביומנה היא כותבת על מה שקרה לה במהלך היום.
כינוי רומז	אימי הכינה עוגת שוקולד. זו העוגה האהובה עליי.
מילת יחס נטויה	אלישבע וחנה נמצאות בחצר. ראיתי אותן משחקות.
ציין מקום	התלמידות לומדות בחדר המדעים. שם הן עורכות ניסויים מעניינים.
ציין זמן	לפני שנה התחלתי לנגן בפסנתר, ומאז אני רק משתפרת.
ביטוי מכליל	על שולחן הכתיבה יש עט, עיפרון ומדגש (מרקר). צריך להחזיר את כלי הכתיבה האלה למגירה.
מילה נרדפת	שמחה מילאה את ליבו, וה אוסר ניכר על פניו המחויכים.

במשפטים שלפניכם חסרות **מילות קישור**.

השלימו את המילים החסרות בעזרת רשימת מילות הקישור.

רשימת מילות הקישור:

כי	למרות	כדי	לכן	אבל	אם
----	-------	-----	-----	-----	----

דוגמה

האנטיביוטיקה היא תרופה חשובה כי היא יכולה להציל חיים.

א. הקב"ה נותן חוכמה לבני האדם כדי שיצליחו לגלות תגליות חדשות.

ב. המדענים לא התייאשו למרות הקשיים הרבים.

ג. פיתוח תרופה כולל שלבים רבים, לכן הוא לוקח זמן רב.

ד. התרופה החדשה עוזרת מאוד, אבל יש לה טעם מר.

מטרת השאלה: לזהות מילת קישור המתאימה להקשר

הידע הלשוני הנדרש:

כדי לענות על השאלה נדרש לזהות את הקשר הלוגי המובע בכל משפט ולבחור מילת קישור מתאימה שיוצרת מבע תקין (ידע תחבירי וסמנטי).

בטבלה שלפניכם מופיעות מילות הקישור המתאימות בכל משפט והתייחסות לקשרים הלוגיים המובעים במשפטים.

הקשר הלוגי	מילת הקישור	
תכלית (מטרה)	כדי	א. הקב"ה נותן חוכמה לבני האדם _____ שיצליחו לגלות תגליות חדשות.
ויתור	למרות	ב. המדענים לא התייאשו _____ הקשיים הרבים.
סיבה ותוצאה	לכן	ג. פיתוח תרופה כולל שלבים רבים, _____ הוא לוקח זמן רב.
ניגוד	אבל	ד. התרופה החדשה עוזרת מאוד, _____ יש לה טעם מר.

העשרה על מילות קישור:

מילות הקישור מקשרות בין צירופים, משפטים או יחידות תחביריות גדולות יותר, והן מציגות באופן גלוי את הקשרים הלוגיים בין החלקים.

בטבלה שלפניכם מובאות דוגמאות לקשרים לוגיים ולמילות קישור המבטאות אותם:³

הקשר הלוגי	דוגמאות למילות קישור
הוספה	ו..., גם, נוסף על כך, כמו כן, זאת ועוד
ניגוד	אבל, אך, אולם, לעומת זאת
ויתור (ניגוד לצפוי)	על אף, למרות, אף על פי ש...
סיבה ותוצאה	בגלל, כי, מפני ש..., כיוון ש..., לכן
תכלית (מטרה)	כדי, בשביל, למען, לשם כך
תנאי	אם, בתנאי ש...
זמן (רצף כרונולוגי)	כאשר, כש..., לפני ש..., לאחר ש..., קודם לכן
דמיון	כמו ש..., כפי ש...
ברירה	או, לחלופין

³ ראו גם את המסמך **זרקור על מילות הקישור** הנמצא בפורטל עובדי הוראה, מרחב פדגוגי.

ידע אורתוגרפי (כתיב ופענוח)

שאלות בממד זה עוסקות בהכרת הכתיב התקני של המילה, בקריאה נכונה לפי סימני הניקוד, בפענוח מילים הומוגרפיות ועוד. השאלות העוסקות בידע אורתוגרפי במשימה זו הן **שאלות 2 ו-3**, והניתוח שלהן מוצג לפניכם.

לשם בניית תוכנית התערבות העוסקת בממד הידע האורתוגרפי (כתיב ופענוח) מומלץ לקרוא גם את [ההשתמעויות להוראה](#).

במודעה כתוב:

2

בחדר יש מספר כלים ומכשירים [...]

את המילה "מספר" אפשר לקרוא בדרכים שונות, ולכל אחת מהן יש משמעות שונה.

א. מהו הניקוד המתאים למילה **מספר** במשפט מתוך המודעה?

☐₁ מספר ☒₂ מספר ☐₃ מספר

ב. לפניכם משפטים נוספים שבהם המילה **מספר** מודגשת, ומתחתייהם דרכים שונות לניקוד המילה.

סמנו את המילה המנוקדת המתאימה לכל משפט.

(1) שמוליק **מספר** עכשיו לחבריו על הטיול שלו להרי ירושלים.

☒₁ מספר ☐₂ מספר ☐₃ מספר

(2) למדתי כמה נושאים מעניינים **מספר** הלימוד.

☐₁ מספר ☐₂ מספר ☒₃ מספר

(3) בכל ערב לפני השינה יעקב **מספר** סיפור לאחיו הקטנים.

☒₁ מספר ☐₂ מספר ☐₃ מספר

(4) תמר גרה ברחוב רבי יהודה הנשיא בבית **מספר** 8.

☐₁ מספר ☒₂ מספר ☐₃ מספר

מטרת השאלה: לפענח מילים הומוגרפיות בהקשר ולבחור את צורת ההגייה הנכונה לפי הניקוד

הידע הלשוני הנדרש:

כדי לענות על השאלה נדרשת מודעות לתופעה של מילים הומוגרפיות, כלומר מילים הזהות בצורת כתיבתן אך נבדלות בהגייתן ולכן גם במשמעותן. בשאלה זו על התלמידים לזהות את הדרכים השונות שבהן אפשר לקרוא את המילה ההומוגרפית "מספר", ולבחור את צורת הקריאה (כלומר, ההגייה) שמתאימה להקשר במשפט.

הבחירה בתשובה הנכונה מתבססת גם על קריאה נכונה לפי סימני הניקוד. סימני הניקוד משמשים גם קוראים מיומנים, למשל בקריאה מדויקת של טקסטים יהודיים (כמו קריאה במקרא או בהגדה של פסח), בקריאת שירה, בלמידת מונחים חדשים ועוד. תלמידים בכיתות ג-ד מתחילים לקרוא טקסטים שאינם מנוקדים בניקוד מלא, אך הם יכולים להיעזר בניקוד עזר בקריאה של מילים חדשות, של מילים הומוגרפיות או של מילים בעלות מורכבות דקדוקית. לכן חשוב שהתלמידים ישמרו את הידע איך לפענח באופן מדויק את סימני הניקוד.

למעשה, טעויות בשאלה זו יכולות לנבוע מקושי בקריאה של מילים מנוקדות. לכן מומלץ לברר עם תלמידים שטעו בשאלה את מקור השגיאה. אפשר לבקש מהם, בשיחה פרטנית, להקריא בקול את המשפטים שבשאלה. משפטים אלה, ובפרט המילה ההומוגרפית "מספר", אינם מנוקדים (הניקוד של המילה "מספר" מופיע באפשרויות התשובה בלבד). אם הם מתקשים בקריאת המילה ההומוגרפית "מספר" באופן התואם את ההקשר, הקושי אכן נעוץ בפענוח המילה ההומוגרפית. אך אם קריאתם מדויקת, כדאי לבקש מהם לקרוא בקול את אפשרויות התשובה, שבהן המילה "מספר" מנוקדת, ולבדוק אם הם קוראים אותן בהתאם לסימני הניקוד.

3

בכל אחד מהמשפטים שלפניכם יש זוג מילים מודגשות.
הקיפו את המילה המודגשת המתאימה לתוכן של המשפט. היעזרו בדוגמה.

דוגמה

המדען **ערך** / **ארך** ניסוי במעבדה.

- א. יעל **קרצה** / **קראה** בעיין את המודעה.
- ב. המורה אמרה לתלמידות: "**אל** / **על** תשכחו להחזיר את הצ'יוד למקום!"
- ג. אחותו של יוסי סיפרה **לא** / **לו** על חדר המדעים החדש.
- ד. המפתח של חדר המדעים **אבד** / **עבד**, והתלמידות חיפשו אותו.

מטרת השאלה: לזהות את הכתיב התקין של מילים הומופוניות בהקשר

הידע הלשוני הנדרש:

כדי לענות על השאלה נדרש להכיר את הכתיב של המילים הנתונות ולבחור את המילה המתאימה להקשר. המילים בכל סעיף הן מילים הומופוניות – מילים שנשמעות זהה אך נכתבות שונה. הבחירה במילה המתאימה מתבססת על הכרת הכתיב התקין ועל ההקשר במשפט.

השתמעויות להוראה

הידע הלשוני, על כל ממדיו, מהווה בסיס חשוב לפיתוח האוריינות הלשונית ולקידומה. הוא מסייע בפענוח הקריאה ובהשגת שטף הקריאה, תורם להבנת הנקרא, מקדם את יכולות ההבעה בעל-פה ובכתב במגוון סוגות⁴, מחזק את המודעות לשפה תקינה ועוד.

יש דרכים שונות לפיתוח הידע הלשוני של התלמידים, ואחת מהן היא **למידה מתוך הקשר** במהלך קריאה ולמידה של טקסטים. קריאה של טקסטים מסוגים שונים, ברמות קושי שונות ובנושאים מגוונים מזמנת חקירת מילים ומשפטים בשלל היבטים, לדוגמה חקירה פונולוגית (איך המילה נשמעת?), מורפולוגית (איך המילה בנויה?), אורתוגרפית (איך המילה כתובה?), סמנטית (מה משמעות המילה?) ותחבירית (מה משמעות המילה בהקשר מסוים?).⁵ כמו כן למידה מתוך הקשר טקסטואלי אותנטי מעודדת את התלמידים לשים לב לשפה ולרכיביה בזמן קריאת טקסט, ובכך מפתחת את ההתבוננות המטא-לשונית שלהם.

העיסוק בתופעות הדקדוקיות המצויות בטקסט יכול גם לחצות את גבולות הטקסט. מומלץ לחשוב יחד עם התלמידים על מילים ועל צירופים נוספים שבהם באות לידי ביטוי התופעות הדקדוקיות (למשל צירופי סמיכות, מבני שייכות), ליצור רשימה של מילים ושל צירופים אלה ובכך להרחיב את הדיון בהם. החשיפה למופעים רבים תחזק את למידת החוקיות ותפתח את הידע הלשוני והמטא-לשוני של התלמידים. אפשר לשלב בלמידה גם משחק ולמידת עמיתים, המשמשים לתרגול הידע הלשוני בדרך חווייתית ומהנה.

חשוב לציין כי טיפוח ידע לשוני יכול להיעשות בהוראה ישירה ומפורשת, כפי שיוסבר ויוזגם בהמשך, אך אפשר לטפח ידע לשוני, ובפרט אוצר מילים, גם בדרך עקיפה באמצעות חשיפה לשפה עשירה. לכן מומלץ להקריא לתלמידים ספרי ילדים ונוער בקריאה דיאלוגית שיתופית, וכן לעודד קריאה להנאה.

פרק זה בנוי מארבעה תתי-פרקים המפרטים המלצות כיצד לעסוק בממדי הידע הלשוני שבהם מתמקדת משימה זו: **ידע מילוני (אוצר מילים)**, **ידע מורפולוגי (מבנה המילה)**, **ידע תחבירי וידע אורתוגרפי (כתיב ופענוח)**. הדוגמאות מבוססות על הטקסט שקראו התלמידים במבחן החיצוני: "התרופה ששינתה את העולם". חשוב לציין שהדוגמאות הן בגדר הצעות בלבד, ואתם יכולים לבחור באילו דוגמאות להשתמש, וכן לחבר שאלות אחרות המבוססות על הטקסטים לפי שיקול דעתכם.

⁴ ממדי הידע הלשוני באים לידי ביטוי גם בתוצרי הכתיבה של התלמידים **במשימת הכתיבה** הנלווית למבחן החיצוני, והערכת ההיבטים הלשוניים היא חלק מהערכת תוצרי הכתיבה שלהם.

⁵ לקריאה נוספת ומעמיקה בנושא חקירת מילים וחקירת משפטים מומלץ לעיין בתוכנית **קול קורא! לקידום שטף הקריאה**, וכן בתוכנית הפדגוגית **השלם החסר**, העוסקת בפיתוח ידע לשוני בזיקה להבנת הנקרא דרך התנסויות בהשלמת מילים בטקסט מידע חסר (קלז).

ידע מילוני (אוצר מילים)

הרחבת הידע המילוני תורמת לקידום יכולות הבנת הנקרא והכתיבה, ואחת הדרכים להעשרת אוצר המילים היא הקניה של מילים מתוך הקשר במהלך עבודה על טקסט. כל טקסט מזמן מבחר מגוון של מילים להקניה. מומלץ לזהות את מילות המפתח בטקסט, מושגים חדשים ומילים נדירות שכדאי לתת עליהם את הדעת, שכן דיון במופעי המילה ובאסוציאציות הלשוניות שהיא מעוררת אצל התלמידים מרחיב את ההיכרות עם המילה ועם מגוון פירושיה.

לפניכם כמה דוגמאות לעיסוק בממד הידע המילוני (אוצר מילים):

- הרחבת אוצר המילים באמצעות:

- בחירה של **מילות מפתח** ודיון בהן:

בטקסט "התרופה ששינתה את העולם" אפשר להתמקד במילים "תגלית", "המצאה", "מדען", "תרופה", "חידקים". אפשר לשאול את התלמידים אילו אסוציאציות המילים מעוררות בהם וכך לפתח דיון במשמעויותיהן. כשאלת המשך אפשר לבקש מהתלמידים לאתר בטקסט מילות מפתח נוספות ולשבץ אותן במשפטים משלהם.

- בחירה של **מילים נדירות ומילים לא מוכרות** ודיון בהן:

אפשר להציע לתלמידים למצוא בעצמם מילים שלא מוכרות להם בטקסט "התרופה ששינתה את העולם" ולבקש מהם לנסות להסביר את משמעותן לפי ההקשר. דוגמאות למילים כאלה הן: "תגליות", "אבקנים", "להתרבות", "מפריש", "עובש". למשל, תלמידים שאינם יודעים מהו עובש יכולים ללמוד מהכתוב בטקסט: "עובש הוא סוג של פטרייה בצבע אפור-ירקרק, כמו כתם שנוצר על לחם ישן" וכן מהתמונה הנלווית לטקסט.

- בחירה של **ביטויים ומטפורות** ודיון בהם:

לאורך הטקסט "התרופה ששינתה את העולם" יש כמה צירופי מילים שכדאי לתת עליהם את הדעת, למשל "(המצאות) פורצות דרך", "יוצא דופן", "(מקרה) לא צפוי", "מסכנות חיים", "השקיעו מאמץ". לדוגמה תלמיד שאינו מכיר את הצירוף "פורץ דרך" המופיע בפסקה הראשונה, יכול להיעזר בהקשר שבהמשך הפסקה, ולהבין שהכוונה ב"המצאות פורצות דרך" היא "המצאות שהשפיעו רבות על העולם".⁶

- זיהוי **קשרי משמעות** (קשרים סמנטיים) בין מילים:

למשל **שאלה 5 ושאלה 6** במשימה זו. התלמידים יכולים למצוא מקבילה נרדפת או ניוגדית למילים מהטקסט "התרופה ששינתה את העולם". לדוגמה אפשר לבקש מהתלמידים למצוא מילים

⁶ ראו גם שאלה 12 במבחן תנופה, העוסקת בביטוי "המצאות פורצות דרך".

נרדפות למילים כמו "לעיתים" (לפעמים), "להשמיד את החיידקים" (להרוג את החיידקים), "חלפו" (עברו), "מחלימים" (מבריאים).

● הכרת משמעויות נוספות של המילה (מילים פוליסמיות):

אפשר להציע לתלמידים לחפש בטקסט מילים שיש להן כמה משמעויות, להסביר מהן המשמעויות השונות של המילה ולשאול איזו מהן מתאימה להקשר. למשל, בטקסט "התרופה ששינתה את העולם" מופיעה המילה "חוקר" (כשם עצם) המתייחסת למי שעוסק במחקר, בעיקר מחקר מדעי-אקדמי.⁷ לשם העצם "חוקר" יש משמעות נוספת: מי שמבצע חקירות, לרוב כחלק מעיסוקו או ממקצועו, בעיקר במשטרה או במשרד חקירות.

נוסף על האמור לעיל מומלץ להרחיב את הבירור בנוגע לאוצר המילים של התלמידים בהקשרי למידה מגוונים, למשל בקריאה דיאלוגית מונחית של ספרים. במהלך הקריאה כדאי להתעכב על מילות מפתח, מילים נדירות, ביטויים ומטפורות, מילים בעלות משמעות נרדפת או מנוגדת ועל מבנים תחביריים המסייעים לזהות את קשרי המשמעות בין המילים.

ידע מורפולוגי (מבנה המילה)

ידע מורפולוגי כולל היכרות עם רכיבים דקדוקיים הבונים את המילה, כמו שורש, תבנית, צורני גזירה וצורני נטייה. פיתוח הידע הזה מחזק את הידע הלשוני ומעלה מודעות לשפה תקינה, ומכאן מומלץ שהתלמידים ייוודעו לרכיבים דקדוקיים אלה ויכירו את המשמעות שלהם.⁸ לפניהם כמה דוגמאות לעיסוק בממד הידע המורפולוגי (מבנה המילה):

● זיהוי השורש ומשפחות מילים:

למשל **שאלה 9** במשימה זו. בטקסט "התרופה ששינתה את העולם" יש כמה משפחות מילים בולטות, ואפשר לבקש מהתלמידים למצוא בטקסט מילים השייכות למשפחות מילים אלה. לדוגמה המילים "התגלית", "תגליות", "לגלות", "התגלו", "גילויים" שייכות למשפחת המילים של הפועל **גילה** (שורש ג-ל-י או ג-ל-ה); "המצאות", "למצוא", "הומצא", "הומצא" שייכות למשפחת המילים של הפועל **מצא** (שורש מ-צ-א); המילים "רפואה", "תרפא", "לרפא" שייכות למשפחת המילים של שם העצם **רפא** (שורש ר-פ-א).

● יצירת מילים בהקשר בעזרת שורש נתון או משפחת מילים נתונה:

למשל **שאלה 10** במשימה זו. בהמשך תוכלו לחבר קטעים משלכם, הקשורים לנושאים העולים מהטקסט "התרופה ששינתה את העולם", שבהם ישלימו התלמידים מילים בעזרת שורש נתון או משפחת מילים נתונה, כמו בשאלה זו.

⁷ לפי הגדרת הערך "חוקר" במילון "רב-מילים"

⁸ לקריאה נוספת מומלץ לעיין בפרקטיקה **חקירת מילים** בתוכנית **קול קורא! לקידום שטף הקריאה**.

- הכרת **מערכת הנטייה** בשם (מין ומספר) ובפועל (גוף וזמן):
בטקסט "התרופה ששינתה את העולם" אפשר למצוא שמות המופיעים בצורת יחיד ולתרגל את הנטייה שלהם בלשון רבים, למשל "חומר" (חומרים); "כתם" (כתמים); "תופעה" (תופעות); וכן למצוא שמות המופיעים בצורת רבים ולתרגל את הנטייה שלהם בלשון יחיד, למשל "תגליות" (תגליות); "המצאות" (המצאה); "ניסויים" (ניסוי). לשם תרגול נטיות הפועל תוכלו לבחור פעלים מתוך הטקסט ולבקש מהתלמידים להטות אותם בגופים ובזמנים, למשל "לגלות" (וראו גם התייחסות למשפחת המילים הזו לעיל), "סיכנו", "השקיעו", "ניסה", "להתרבות".
- הכרה, יצירה ופירוק של **צירופי סמיכות**:
אפשר לבקש מהתלמידים לאתר צירופי סמיכות בטקסט "התרופה ששינתה את העולם", למשל "תרופת האנטיביוטיקה", "צלוחיות מעבדה", "כתמי העובש". אפשר לבקש מהם גם לחשוב על צירופי סמיכות שהם מכירים מחיי היום-יום וללא זיקה לטקסט, למשל "ימי הולדת", "כדורי שוקולד", "נעלי בית". התלמידים יוכלו ליצור רשימות של מילים, במקרה זה של צירופי סמיכות, והחזרה על מבנה של צירופי הסמיכות במגוון מופעים תחזק אצלם את ההבנה של החוקיות הדקדוקית שבמבנה לשוני זה. רשימות המילים האלה יעמידו בסיס לאימון ולתרגול של שטף הקריאה.
- הכרה ויצירה של **כינויי שייכות** (קניין) פרודים וחבורים:
בטקסט "התרופה ששינתה את העולם" מופיעים כמה כינויי שייכות פרודים, למשל "המעבדה שלו", "לבריאות של בני האדם", "לשימוש של בני האדם". אפשר לבקש מהתלמידים לכתוב צירופים אלה ככינויי שייכות חבורים, למשל "מעבדתו", "לבריאותם", "לשימושם".

ידע תחבירי

- ידע תחבירי קשור בתפקיד המילים במשפט ובקשרים בין מילים, בין משפטים ובין פסקות בטקסט שלם. הכרה של תפקיד המילים במשפט וזיהוי הקשר בין המשפטים בטקסט תורמים להבנה עמוקה יותר של הטקסט ולכתיבה בהירה ולכידה. בטקסטים יש מבנים תחביריים שונים המשרתים מטרות שונות, ומומלץ להכיר לתלמידים מבנים אלה ולעמוד על המטרה שלהם. כמו כן ידע תחבירי כולל גם הכרה של סימני הפיסוק ושימוש תקין בהם.
- לפניכם כמה דוגמאות לעיסוק בממד הידע התחבירי:

- הכרה וזיהוי של **חלקי דיבור** (שם עצם, שם תואר, פועל, תואר הפועל, מילות יחס, מילות קישור):
אפשר להסב את תשומת ליבם של התלמידים לפסקה בשורות 33–36 בטקסט "התרופה ששינתה את העולם", שבה מופיעים פעלים רבים, ולבקש מהם לאתר את הפעלים בשורות אלה ("הסתקרן", "לקח", "הביט", "ציפתה", "הייתה", "התרבו", "בדק", "ראה"). אפשר גם לדון עם התלמידים בתרומה של חלקי דיבור מסוימים למשמעות הטקסט, למשל תרומתם של שמות תואר

למטרות שכנוע (**שאלה 1** במשימה זו). הערכת התרומה של שמות התואר קשורה גם לידע מילוני (אוצר מילים) ולמטרה התקשורתית של רכיבים במשפט.

● הכרה וזיהוי של הקשר הלוגי של **מילות קישור**:

למשל **שאלה 8** במשימה זו. אפשר לבקש מהתלמידים לאתר מילות קישור נוספות בטקסט ולחבר בעזרתן משפטים עצמאיים משלהם. לאחר מכן התלמידים יכולים לשתף אלה את אלה במשפטים שכתבו, וחבריהם ינסו להציע מילות קישור חלופיות למילות הקישור שכתבו התלמידים.

● הכרה, זיהוי והפקה של **מאזכרים**:

למשל **שאלה 7** במשימה זו. כדי לתרגל את נושא המאזכרים תוכלו לבקש מהתלמידים לזהות לאילו מילים מתייחסים מאזכרים אחרים בטקסט, למשל בשורות 33–36: "הוא" (פלמינג), "בה" (באחת הצלוחיות), "לו" (לפלמינג), "אותה תופעה מופלאה" (החיידיקים התרבו בכל שטח הצלוחית, חוץ מאשר סביב כתמי העובש). תוכלו גם לחבר פסקה קצרה שבה מילה מסוימת חוזרת כמה פעמים, והתלמידים יתבקשו להחליף אותה במאזכרים מתאימים. דוגמה בהשראת שורות 41–43 בטקסט: "תרופת האנטיביוטיקה שינתה את עולם הרפואה. בזכות **תרופת האנטיביוטיקה** (=בזכותה) מחלות שנחשבו בעבר כמסכנות חיים מטופלות היום בקלות, והחולים מחלימים במהרה. עד היום **תרופת האנטיביוטיקה** (=היא) הצילה את חייהם של מילוני אנשים בכל רחבי העולם."

● הכרת התפקידים של **סימני הפיסוק**:

למשל **שאלה 4** במשימה זו. בטקסט "התרופה ששינתה את העולם" מופיעים משפטים ובהם סימני פיסוק שהתלמידים נדרשים להכיר לפי תוכנית הלימודים, כמו נקודה, סימן שאלה (בכותרת "הידעתם?"), סימן קריאה, נקודתיים ומירכאות. אפשר להדגים לתלמידים את השימוש בסימני הפיסוק מתוך הטקסט, ולאחר מכן לבקש מהם לחבר משפטים משלהם בשימוש בסימני פיסוק אלה במקומות מתאימים.

נוסף על האמור לעיל אפשר לתרגל בכיתה **קריאה תיאטרלית שיתופית**. הקריאה התיאטרלית השיתופית היא אמצעי חווייתי ויעיל לשיפור שטף הקריאה, והיא מכוונת לקריאה מהירה, מדויקת והבעתית, המעבירה מסרי תוכן בקצב הקריאה, בעוצמת הקוליות ובהנגנה הקולית.⁹

ידע אורתוגרפי (כתיב ופענוח)

ידע העוסק במערכת הכתיב (אורתוגרפיה) כולל ייצוג של הכתיב התקני של המילה, היכרות עם סימני הניקוד, קריאה נכונה של מילים מנוקדות ופענוח של מילים הומוגרפיות. מילים הומוגרפיות הן מילים זהות בכתיבן אך שונות בהגייתן ובמשמעותן (למשל, המילה "שבע" יכולה להיקרא כספרה שבע 7

⁹ לקריאה נוספת מומלץ לעיין בפרקטיקה **קריאה תיאטרלית / תיאטרון קריאה** בתוכנית **קול קורא! לקידום שטף הקריאה**.

או כִּשְׁבָּע, מי שאינו רעב). הכתיב חסר הניקוד מחסיר מהקורא מידע על אופן הגיית המילים, ולכן על הקורא להתמודד עם עמימות אורתוגרפית (פונולוגית וסמנטית), שמערכת הכתיב העברי מאופיינת בה. בקריאת מילים הומוגרפיות הקורא נדרש לבחור בין אפשרויות הקריא השונות (לקבל החלטות לקסיקליות) מתוך הישענות על ההקשר, על המשמעות ועל התחביר. לכן חשוב לאתר הזדמנויות בטקסטים לחקירה של מילים הומוגרפיות ולתרגל זיהוי של הקריא הנכון לפי ההקשר ו"הלבשת" ניקוד שמייצג את אופן ההגייה המתאים.¹⁰

לפניכם כמה דוגמאות לעיסוק בממד הידע האורתוגרפי (כתיב ופענוח):

● הכרת הכתיב התקני של המילה:

למשל **שאלה 3** במשימה זו (העוסקת במילים הומופוניות). תוכלו לחבר שאלות נוספות המתרגלות את הכתיב התקין של מילים הומופוניות, כלומר מילים שוות צליל השונות במשמעות ובכתיב (למשל "עם" לעומת "אם", "אך" לעומת "אח", "את" לעומת "עט"). כמו כן בעת הקריאה של תשובות התלמידים לשאלות המשימה, שימו לב לשגיאות הכתיב. תנו את הדעת גם לסוגי השגיאות, למשל שגיאות במילים בשכיחות גבוהה (למשל "שחח" במקום "שכח") לעומת שגיאות במילים בשכיחות נמוכה (למשל "משוחללים" במקום "משוכללים"); שגיאות כמו הוספה, השמטה או החלפה שגויה של אותיות (למשל "השיר" במקום "השאריר"). תוכלו להציג לתלמידים מילים שהיו בהן שגיאות כתיב חוזרות, ולעמוד על צורות הכתיב הנכונות.

● הכרת סימני הניקוד:

למשל **שאלה 2** במשימה זו (העוסקת במילים הומוגרפיות). נוסף על כך תוכלו לבקש מהתלמידים להקריא מילים מנוקדות מתוך הטקסט ולוודא שהם קוראים נכון לפי סימני הניקוד. מומלץ גם לבדוק אם התלמידים נעזרים בניקוד העזר (למשל "להשיג", "רחבי העולם") שמקל על הקוראים בקריאת המילה ומסייע לפתור עמימות אורתוגרפית.

● הבחנה בין מילים הומוגרפיות לפי הקשר:

למשל **שאלה 2** במשימה זו. אפשר לזהות בטקסט מילים הומוגרפיות ולשאול את התלמידים איך מזהים את הקריא הנכון של המילה. לדוגמה בטקסט "התרופה ששינתה את העולם" מופיעה המילה "שם". למילה זו שלושה קריאים אפשריים: שֵׁם, נָשֶׁם וְשָׁם. בהינתן המילה ללא ניקוד אפשר לשתול אותה במבעים שונים ולבקש מהתלמידים לזהות את הקריא המתאים בכל הקשר. לפניכם שלושה משפטים לדוגמה: (1) שם הרחוב כתוב על השלט. (שֵׁם) (2) הכדור נמצא שם, מתחת לעץ. (שֵׁם) (3) אריאל שם את הספר על השולחן. (שָׁם)

¹⁰ כדי לאתר תלמידים שקריאתם אינה מדויקת ושהם אינם שולטים בסימני הניקוד ובמיומנות הפענוח הפונולוגי, מומלץ להעביר את מבדק שטף הקריאה לכיתה ג מתוך התוכנית **קול קורא! לקידום שטף הקריאה**. מבדק שטף הקריאה לכיתה ג נבדק בקריאת טקסט בכתיב מנוקד, ואילו מבדק שטף הקריאה לכיתה ד נבדק בקריאת טקסט בכתיב מלא, ללא ניקוד. כמו כן מומלץ לעיין בפרקטיקה **חקירת מילים** בתוכנית זו.

משימת ידע לשוני בעברית

מחווה, ניתוח השאלות והשתמעויות להוראה | חינוך חרדי

כל הזכויות שמורות למדינת ישראל, משרד החינוך, ראמ"ה. השימוש במסמך זה, לרבות הפריטים שבו, מוגבל למטרות לימוד אישיות בלבד או להוראה ולבחינה על ידי מוסד חינוך בלבד, לפי הרשאה מפורשת למוסד חינוך באתר ראמ"ה. זכויות השימוש אינן ניתנות להעברה. חל איסור מפורש לכל שימוש מסחרי וכן לכל מטרה אחרת שאינה מסחרית. אין להעתיק, להפיץ, לעבד, להציג, לשכפל, לפרסם, להנפיק רישיון, ליצור עבודות נגזרות בין על ידי המשתמש ובין באמצעות אחר לכל מטרה או למכור פריט מפרטי המידע, התוכן, המוצרים או השירותים שמקורם במסמך זה. תוכן המבחנים, לרבות טקסט, תוכנה, תמונות, גרפיקה וכל חומר אחר המוכלל במסמך זה, מוגן על ידי זכויות יוצרים, סימני מסחר, פטנטים או זכויות יוצרים וקניין רוחני אחרות, ועל פי כל דין; כל זכות שאינה ניתנת במסמך זה במפורש, דינה כזכות שמורה.